

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМИ РЕСУРСАМИ

Ш.І. Ібатуллін, д.е.н.

В.В. Бокоч, к.с.-г.н.

О.В. Сакаль, к.е.н.

ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України"

У статті проведено SWOT-аналіз перспектив розвитку та потенційних небезпек в розрізі економічних, екологічних та соціальних аспектів лісокористування з метою розроблення місії та цілей стратегічної моделі управління лісовими ресурсами.

Обмеженість еколого-економічної та соціальної ефективності регулювання природокористування усталеними методами зумовлює потребу в удосконаленні існуючих підходів і механізмів, а також наукового обґрунтування та впровадження інноваційних форм управління. Враховуючи останні тенденції розвитку законодавчого забезпечення природокористування в Україні, зокрема положення Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні" від 16.10.2012 р. № 5456, постанови Кабінету міністрів України № 159 від 13.03.2013 р. "Про ліквідацію територіальних органів Міністерства охорони навколишнього природного середовища" дослідження теоретико-методологічних засад управління у сфері використання лісових ресурсів є актуальним.

Проблемні питання, пов'язані з удосконаленням системи управління лісами, піднімаються у працях багатьох науковців, зокрема, І. Антоненка [1, 6], В. Бондаря [7, 10], А. Дейнеки [4], Я. Ковалю [6, 7], М. Хвесика [14], А. Карпука [4], І. Лицура [9], П. Кравця [8], І. Синякевича [11], А. Головка [2] та ін. Несистематизованим є спектр актуальних наукових проблем, що стосуються розробки принципів, методів та інституціональних передумов реформування системи управління лісами на засадах екологічної безпеки та з урахуванням вимог міжнародних природоохоронних конвенцій [4].

Європейське співтовариство дійшло в 2006 р. до чітко визначених програмних завдань зі сталого лісового менеджменту в лісовому Плані Дій ЄС та низці національних програм розвитку сільських територій [13]. Відповідні міжнародні угоди, зокрема прийняті у рамках

програми ENPI FLEG "Вдосконалення систем правозастосування і управління в лісовому секторі країн східного напрямку Європейської політики добросусідства і Росії", дозволили підвищити рівень суспільного усвідомлення проблем та дійти згоди, що "всі країни – ті, що експортують і ті, що імпортують лісову продукцію, поділяють відповідальність за виконання заходів щодо усунення незаконних заготівель лісових ресурсів і пов'язаної з ними торгівлі" [16].

Дослідження економічного та соціального впливу неефективних та несталих методів ведення лісового господарства та незаконних лісозаготівель здійснювались в рамках програми ENPI FLEG (липень 2008 - червень 2011 р.) з метою створення більш довершених механізмів управління в лісовому секторі, що відноситься до основних пріоритетних завдань, сформульованих в Санкт-Петербурзькій декларації і Індикативному плані дій Міністерського процесу ФЛЕГ в Європі та Північній Азії (ENA FLEG).

Для подолання кризової екологічної та економічної ситуації в лісовому секторі необхідні структурні зміни й відповідні зрушення в нормативно-правовому регулюванні та організаційно-господарському механізмі лісокористування [3].

Щоб сприяти поширенню практики управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку було започатковано ряд схем, програм та систем добровільної лісової сертифікації. Однією з найбільш поширених у світі схем лісової сертифікації є схема Лісової Опікунської Ради, на основі керівних принципів якої розроблено, схвалено і зареєстровано стандарт організацій України "Сертифікація системи ведення лісового господарства. Принципи, критерії та індикатори" [12].

Визначення перспективних напрямів – стратегічних цілей розвитку лісового господарства передбачає комплексний еколого-економічний аналіз діяльності лісової галузі з визначенням місії лісового господарства, що підтверджується рекомендаціями Світової організації торгівлі (World Trade Organization) щодо розроблення національним урядом загальних далекоглядних стратегій, законодавчих актів, постанов та інших урядових заходів для досягнення цілей сталого розвитку [15].

Стале ведення лісового господарства можна розглядати як систему ведення господарства, способи управління лісами та лісовими площами і їх використання таким чином і з такою інтенсивністю, що забезпечують їх біорізноманіття, продуктивність, здатність виконувати відповідні екологічні, економічні та соціальні функції на місцевому, національному та глобальному рівнях, без заподіяння шкоди для інших екосистем [17].

Науково-центричною основою для теоретичних та методологічних досліджень у сфері охорони, захисту, відтворення та використання лісових ресурсів мають стати принципи екологічної економіки та сталого лісокористування. На думку спеціалістів, концепція

сталого лісокористування не є досконалою, адже вона не враховує умови соціального розвитку суспільства. Вона зможе стати дієвим інструментом лише у тому випадку, коли буде комплексно вирішувати екологічні, соціальні та економічні проблеми і супроводжуватиметься відповідними економічними інструментами лісової політики [3].

У зв'язку з цим інформативним для дослідження та розроблення напрямів вдосконалення управління лісовими ресурсами вважаємо інструментарій SWOT-аналізу, який проводимо у розрізі економічних, екологічних та соціальних аспектів управління лісовими ресурсами (табл.).

Таблиця

SWOT-аналіз системи управління лісовими ресурсами

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p><u>Економічні аспекти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • зростання загальної площі земель лісового фонду, загального і середнього запасу насаджень; • зростання обсягів виробництва й реалізації продукції, широкий асортимент продукції, диверсифікованість ринків збуту; • розвиток ринку вуглецю; • запровадження електронного обліку деревини; • державно-приватне партнерство у лісовому секторі; • зменшення кількості лісових пожеж проведенням комплексу профілактичних та попереджувальних протипожежних заходів; • реалізація деревини на відкритих аукціонах. <p><u>Екологічні аспекти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • збільшення частки лісів з обмеженим режимом лісокористування; • розширення обсягів робіт з лісорозведення; • збільшення площі сертифікованих лісів; • наявність потенціалу для розвитку рекреації, мисливства. <p><u>Соціальні аспекти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • доступ місцевих громад до лісових ресурсів, ведення туристичної діяльності, випасання худоби поблизу лісових площ; • наявність навчальних закладів у галузі лісового господарства. 	<p><u>Економічні аспекти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • низький рівень технологічної обробки деревини та переробки відходів; • недостатня забезпеченість шляхами транспорту для проведення лісогосподарських заходів; • недосконалий маркетинг, недостатній рівень сертифікації продукції; • застарілі енергозберігаючі і технологічні процеси на виробництві, зношеність основних фондів; • відсутність необхідних та якісних даних про ліси; • консервативні методи управління та відсутність сучасного менеджменту; • відсутність механізмів стимулювання захисного лісорозведення. <p><u>Екологічні аспекти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • глобальні кліматичні зміни, прогресування стихійних явищ; • неоптимальна вікова структура лісів, зниження їх біологічної стійкості; • збільшення частки штучних насаджень та наявність похідних деревостанів; • збіднення біорізноманіття лісових фітоценозів; • відсутність систематизації при проведенні моніторингу оточуючого середовища. <p><u>Соціальні аспекти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • зменшення кількості працівників за рахунок впровадження нових технологій; • трудова міграція працездатного населення; • дефіцит висококваліфікованих кадрів;

	<ul style="list-style-type: none"> • відсутність розвинутої соціальної сфери; • невисокі показники регіонального людського розвитку.
Можливості	Загрози
<p><u>Економічні аспекти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • спеціальне використання недеревних продуктів лісу, корисних властивостей; • будівництво нових лісових доріг; • підвищення громадського контролю щодо лісових ресурсів; • зростання попиту на ринку на екологічно чисту продукцію; • вдосконалення законодавчої бази, врегулювання механізму процесу прийняття рішень щодо лісів; • зростання додаткових обсягів деревини при наближенні вікової та породної структури насаджень до оптимальної та збільшенні середніх запасів насаджень; • залучення інноваційних технологій та інвестицій у розвиток галузі; • використання методу наближеного до природи лісівництва. <p><u>Екологічні аспекти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • підвищення стійкості деревостанів та їх продуктивності; • розвиток рекреаційних послуг лісів; • реалізація спеціальних освітніх програм щодо збереження лісів, підтримання їх корисних функцій і захисту біорізноманіття; • інвентаризація лісів, лісовпорядкування; • формування мережі ділянок пралісів як навчальної бази; • збільшення об'ємів поглинання вуглекислого газу та його довгострокової консервації; • захисне лісорозведення на непридатних для с.-г. виробництва ділянках; • збільшення площі сертифікованих лісів та виробів з деревини. <p><u>Соціальні аспекти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • створення нових робочих місць; • налагодження підготовки кваліфікованих кадрів на замовлення суб'єктів господарювання; • підвищення прозорості роботи лісового сектору, поліпшення поінформованості населення. 	<p><u>Економічні аспекти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • незаконні лісозаготівлі; • недотримання норм та нормативів використання лісових ресурсів; • фінансові ризики сертифікації лісів; • передача лісу в оренду тимчасовим лісокористувачам; • відсутність податкового стимулювання сталого лісокористування; • несвоєчасне проведення лісовпорядних заходів; • наявність "тіньового сектора" щодо лісових ресурсів; • недостатність державної підтримки наукової та інноваційної діяльності <p><u>Екологічні аспекти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • руйнування лісових ресурсів внаслідок природних стихійних явищ; • низька екологічна і правова культура населення; • недотримання оптимального режиму рубок формування та оздоровлення лісів; • розбудова туристичної інфраструктури у безпосередній близькості від лісів. <p><u>Соціальні аспекти:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • зростання безробіття та втрата професійних навичок незайнятого населення; • порушення вимог законодавчих та нормативно-правових актів з охорони праці та промислової безпеки.

Прийняття оптимальних управлінських рішень потребує гнучких механізмів забезпечення і стимулювання збалансованого використання потенціалу природних ресурсів, їх відтворення та охорони для досягнення паритету екологічних, економічних та соціальних аспектів сталого розвитку. У зв'язку з цим необхідною передумовою (компонентою) сталого розвитку України повинна бути єдина багаторівнева та багатокритеріальна стратегія, доповнена системою програм та планів щодо лісів, зорієнтована на суттєве покращення еколого-економічного та соціального статусу країни, регіону, окремого суб'єкта господарювання у коротко- та довгостроковій перспективі. Відповідно до загальної стратегії мають бути розроблені більш детальні програми розвитку та механізми їх реалізації, тактичні плани з ранжуванням пріоритетів для кожного організаційного рівня управління та суб'єкта господарювання.

Критерії формування стратегії управління лісокористуванням зумовлюють її багаторівневність та складність. Вихідними даними для розроблення місії та цілей стратегічної моделі, визначення напрямів удосконалення інституціонального середовища системи управління лісовими ресурсами мають слугувати результати SWOT-аналізу екологічних, економічних та соціальних аспектів лісокористування, що зумовлюють коротко- та довгострокові перспективи її реалізації, а також рекомендації профільних міжнародних організацій та норми ратифікованих Україною міжнародних угод щодо природних ресурсів та навколишнього середовища.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Антоненко І. Я. Еколого-економічні пріоритети модернізації лісоресурсного комплексу України : макроекономічні важелі / За редакцією д.е.н., проф., член-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : КУТЕП-Інформ, 2008. – 359 с.
2. Головка А. А. Принципи і методи формування ефективної системи управління лісами та лісовим господарством України Карпат : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / А. А. Головка. – Л., 2009. – 21 с.
3. Гулик Г. С. Основні еколого-економічні передумови правового регулювання лісокористування в Україні / Г. С. Гулик // Науковий вісник НЛТУ України. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2011. – Вип. 21.13. – С. 107-112.
4. Дейнека А. М. Лісове господарство : еколого-економічні засади розвитку : [монографія] / А. М. Дейнека. – К. : Знання, 2009. – 350 с.
5. Карпук А. І. Реформування системи управління лісами : пріоритетні напрямки та системні суперечності / А. І. Карпук // Український журнал «Економіст». – 2011. – № 4. – С. 59-61.
6. Коваль Я. В. Методологічні аспекти комплексної економічної оцінки лісових ресурсів як складової національного багатства / Я. В. Коваль, І. Я. Антоненко // Національне господарство України : теорія та практика управління : [зб. наук. пр.] / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого

розвитку Національної академії наук України». – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 244 с.

7. Коваль Я. В. Проблеми збалансованого лісокористування в системі сталого розвитку / Я. В. Коваль, В. С. Бондар, О. А. Голуб. – К. : Наук. світ, 2005. – 224 с.

8. Кравець П. В. Інтегральна модель сталого лісового господарства в контексті теорії природного капіталу / П. В. Кравець // Український журнал «Економіст». – 2012. — № 5. – С. 28-31.

9. Лицур І. М. Еколого-економічні проблеми просторової організації лісового комплексу України : [монографія] / І. М. Лицур; за ред. акад. НАН України Б. М. Данилишина. – К. : [б. в.], 2010. – 316 с.

10. Проблеми збалансованого лісокористування в системі сталого розвитку / В. С. Бондар [та ін.] ; ред. Я. В. Коваль. – К. : Науковий світ, 2005. – 212 с.

11. Синякевич І. М. Лісова політика : підручник / І. М. Синякевич. – Львів : ЗУКЦ, 2005. – 224 с.

12. Стандарт організацій України: „Сертифікація системи ведення лісового господарства. Принципи, критерії та індикатори” (СОУ 02.0-33692178-001:2008) [Електронний ресурс]. – К.: Непідприємницьке товариство „Товариство лісової сертифікації в Україні”, 2008. – 36 с. – Режим доступу : <http://sfmu.org.ua/FSC.pdf>.

13. Сторожук В. Ф. Порівняльний аналіз лісового законодавства України та пов'язаних з ним правових актів на відповідність до законодавчої бази Європейського Союзу з питань сталого управління лісами [Електронний ресурс] / В. Ф. Сторожук. – К., 2010. – 81 с. – Режим доступу : [http://www.fleg.org.ua/.../4.02.02.Comparative Analisys of Forest Legislation Ukraine.pdf](http://www.fleg.org.ua/.../4.02.02.Comparative%20Analisis%20of%20Forest%20Legislation%20Ukraine.pdf).

14. Хвесик М. А. Комплексне використання лісоресурсного потенціалу : механізм стимулювання, інституціональне та інноваційно-інвестиційне забезпечення : [монографія] / М. А. Хвесик, О. М. Шубалий, Н. М. Василик. – К. : ТОВ "ДКС", 2011. – 498 с.

15. Goeldner Charles R., Ritchie J. R. Brent. Tourism: Principles, Practices, Philosophies. – 9th ed. – N.-Y. : John Wiley & Sons, Inc, 2002. – 624 p.

16. Combating Illegal Harvesting and Related Trade of Forest Products in Europe. Report for the MCPPEE Workshop held 3-4 November, 2005, in Madrid, Spain. Warszawa, 2007. – 63 p.

17. Resolution H1. General Guidelines for the Sustainable Management of Forests in Europe. Second Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe. 16-17 June 1993, Helsinki/Finland. – 5 p. http://www.foresteurope.org/docs/MC/MC_helsinki_resolutionH1.pdf.

Матеріали надійшли 09 серпня 2013 р.